

บทความปริทัศน์

การเมืองพัทลุง อดีต-ปัจจุบัน*

Politics of Phatthalung Province : Past-Present

ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม Taweesak Lomlim**

** รองศาสตราจารย์ ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

** Associate-Professor, Department of Social Science, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University

ภาณุ ธรรมสุวรรณ Panu Thamsuwan***

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

*** Assistant-Professor, Department of Social Science, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University

บทนำ

การเมืองพัทลุงมีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจ นอกจากความเป็นเมืองเก่าแก่เมืองหนึ่งที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่หล่อหลอมคุณลักษณะนิสัยของคนที่น่าสนใจ หากพิจารณาการเมืองในระดับชาติที่แสดงออกให้เห็น โดยผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรย้อนหลังไปอย่างน้อย 5 ครั้งหลังสุด ตั้งแต่ พ.ศ.2535 เป็นต้นมา พฤติกรรมการลงคะแนนเสียงของประชาชนมีแนวโน้มเลือกเป็นพรรค ซึ่งเป็นสิ่งที่เอื้อต่อพัฒนาการของระบบพรรคการเมืองในการปกครองระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้จากการเลือกวุฒิสมาชิกก็มีคนไปใช้สิทธิ์ถึงร้อยละ 77.65 และไม่มีมีการประกาศแวนโดยคณะกรรมการเลือกตั้ง

บทความนี้ผู้เขียนคัดมาจากการวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการแสดงออกทางการเมืองของประชาชน

จังหวัดพัทลุง โดยมีจุดมุ่งหมายนำเสนอภาพของการเมืองพัทลุงในอดีต(ก่อนสมัยธนบุรี)จนถึง สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ (ปัจจุบัน) ที่หล่อหลอมพฤติกรรมของคนพัทลุง ซึ่งสะท้อนภาพมาถึงการลงคะแนนเสียงการเลือกตั้งของประชาชนในปัจจุบัน

การเมืองพัทลุงก่อนสมัยธนบุรี

พงศาวดารเมืองพัทลุงกล่าวว่าเมืองพัทลุงได้ตั้งมาก่อน พ.ศ. 1480 เมืองตั้งอยู่ที่เจดีย์พระ ครั้งหนึ่งมีเจ้าเมืองชื่อ พระยากรทอง ครองเมืองพัทลุงสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ส่วนความเป็นมาของเมืองพัทลุงทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบ (สงขลา) ที่บางแก้วนั้นจะมีเรื่องพระยาภูมารและนางเลือดขาว เข้ามามีบทบาทสำคัญตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างเมืองพัทลุงกับกรุง-สุโขทัย และหัวเมืองใกล้เคียง เช่น ตรังและนครศรีธรรมราช

* คัดมาจากรายงานการวิจัยของ ภาณุ ธรรมสุวรรณ และทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม พฤติกรรมการแสดงออกทางการเมืองของประชาชน จังหวัดพัทลุง มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2544.

Thaksin.J., Vol.3 (2) July - December 2000

(หลวงศรีวรวัตร, 2507) ส่วนนครศรีธรรมราชนั้น เมื่ออาณาจักรศรีวิชัยหมดอำนาจในคาบสมุทรมลายูไปแล้ว ก็ได้เรื่องอำนาจขึ้นและได้เมืองพัทลุงเป็นเมืองบริวารหนึ่งใน 12 นคร คือ ปะมาเส็ง ถือตรางเล็ก (ชัชวดี พิชะกุล, 2525)

ในสมัยอยุธยา เมืองพัทลุงมีความสัมพันธ์กับราชธานีใกล้ชิดมากขึ้น เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงประกาศใช้พระไอยการนาทหารหัวเมืองใน พ.ศ. 1998 โดยยกให้เมืองพัทลุงเป็นหัวเมืองชั้นตรี เจ้าเมืองมีราชทินนามว่า “ออกญาแก้ว เการพพิไชย” ถือศักดินา 5,000 (ชัชวดี พิชะกุล, 2525) แต่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ไม่ได้มีอำนาจปกครองเมืองพัทลุงโดยตรง ต้องอาศัยเมืองนครศรีธรรมราชดูแลอีกต่อหนึ่ง ในฐานะที่เมืองนครศรีธรรมราชเป็นเสมือนเมืองลูกหลวง (สมคิด ทองสง, 2535) และในสมัยอยุธยา เมืองพัทลุงก็อยู่ภายใต้การดูแลของเมืองนครศรีธรรมราชอย่างใกล้ชิด ซึ่งจะเห็นได้จากการที่เมืองพัทลุงถูกโจรสลัดอาจะอรูเข้าปล้น ในสมัยออกหลวงเขวราชเดชะ (ประมาณ พ.ศ. 2000 เศษ) เมืองนครศรีธรรมราชก็ได้มาตีเมืองพัทลุงคืนจากอาจะอรู และในคราวที่อุซงคณะโจรสลัดจากแหลมมลายูเข้าปล้นทำลายเมืองพัทลุง เมื่อประมาณ พ.ศ. 2141 เมื่อตีได้เมืองพัทลุงแล้วก็ได้ส่งกำลังไปพยายามจะตีเมืองนครศรีธรรมราชด้วย ด้วยเห็นว่าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองเอกทางปักษ์ใต้ หากตีได้เมืองนครศรีธรรมราชก็จะสามารถควบคุมหัวเมืองอื่นๆ ได้ด้วย แต่ปรากฏว่าไม่สามารถพิชิตเมืองนครศรีธรรมราชได้ ต้องล่าถอยกลับไป เมืองพัทลุงจึงปลอดภัยจากข้าศึกไปด้วย และหลังจากนั้นก็ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นในสมัยออกขุนเทพดำรงเป็นเจ้าเมืองพัทลุง (ประมาณสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ พ.ศ. 2148-2153) ซึ่งจากเอกสารของต่างชาติที่เข้ามาติดต่อกับเมืองต่างๆ ทางปักษ์ใต้ สรุปได้ว่า เจ้าเมืองพัทลุงผู้นี้เป็นบุตรของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (ชัชวดี พิชะกุล, 2525) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมืองนครศรีธรรมราชมีอิทธิพลเหนือเมืองพัทลุงอย่างสูงในฐานะที่เป็นเมืองบริวาร

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างเมืองพัทลุงกับราชธานีในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นก็กันไปทั้งในทางดีและไม่ดี รัฐบาลกลางที่กรุงศรีอยุธยาพยายามที่จะใช้นโยบายประสมประสานกับหัวเมืองทางภาคใต้ โดยใช้สถาบันศาสนาและวัดเป็นเครื่องมือ เช่น การส่งพระสงฆ์จากส่วนกลาง หรือพระจากหัวเมืองที่เข้าไปบวชที่อยุธยาออกมาเป็นเจ้าธิการสำคัญๆ พร้อมทั้งส่งช่างวัสดุก่อสร้าง ออกมาช่วยสร้างโบสถ์ เจดีย์ และวิหารในวัดเหล่านั้น เช่น การสร้างวัดราชประดิษฐ์บนเขาพะโคะ หรือการสร้างวัดเขียน และวัดสทังที่บางแก้ว มีการจัดการปกครองทางสงฆ์ และมีการกัลปนาวัดเล็กๆ ขึ้นกับวัดสำคัญๆ ทำให้หัวเมืองทางภาคใต้บางเมือง โดยเฉพาะพัทลุงและนครศรีธรรมราชมีความสัมพันธ์กับราชธานีทางศาสนา วัฒนธรรม ศักดินา และจารีตประเพณีบางอย่าง (สงบ ส่งเมือง, 2528) จะเห็นว่าเจ้าเมืองพัทลุงในสมัยอยุธยาเกือบทุกคนมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น ด้วยการสร้างและทำนุบำรุงวัดต่างๆ ให้รุ่งเรืองสืบมา เช่น พระยารัชมังคล์ สร้างพระพุทธรูปเรียงไว้ 7 องค์ที่วัดเขียน และในสมัยที่ออกหลวงเพชรคำแหงเป็นเจ้าเมืองพัทลุง (สมัยพระเพทราชา) ก็ได้มีการบูรณะวัดเขียนและวัดสทังครั้งใหญ่โดยคณะปาแก้วเมืองพัทลุง (หลวงศรีวรวัตร, 2507) ส่วนความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างเมืองพัทลุงกับกรุงศรีอยุธยาจะเป็นไปในรูปแบบใดนั้นมักขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างหัวเมืองหลักทางภาคใต้กับกรุงศรีอยุธยา คือเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองสงขลา ในช่วงที่เมืองพัทลุงใกล้ชิดกับเมืองนครศรีธรรมราช ความสัมพันธ์ระหว่างพัทลุงกับกรุงศรีอยุธยาก็เป็นไปในทางที่ดีเป็นส่วนมาก เช่น ในครั้งที่พระเจ้าปราสาททองโปรดเกล้าฯ ให้ออกญาพระคลังจัดกองทัพไปตีเมืองปัตตานี ครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2177 ออกญาพระคลังได้ไปตั้งชุมนุมทัพอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช และระดมกำลังพลจากหัวเมืองต่างๆ เพื่อออกไปตีเมืองปัตตานี เมืองพัทลุงก็ให้ความร่วมมือด้วยดี (ชัชวดี พิชะกุล, 2525) แต่หลังจากนั้นไม่นาน คือเมื่อ ตาคูมะระหุม หรือสุลต่านสุไลมานได้ตั้งตนเป็นใหญ่ขึ้นที่เมืองสงขลา (เขาแดง) เมื่อ พ.ศ.

2185 โดยตั้งตนเป็นกษัตริย์นามว่า “พระเจ้าเมืองสงขลา” ซึ่งเป็นการกระทำที่ถือว่าเป็นกบฏต่อกรุงศรีอยุธยาพระเจ้าปราสาททองจึงได้ส่งกองทัพลงมาปราบถึงสองครั้ง คือใน พ.ศ. 2191 และ พ.ศ. 2198 แต่ไม่สำเร็จ พระเจ้าเมืองสงขลาตั้งตนเป็นอิสระไปจนถึงสิ้นพระชนม์ ใน พ.ศ. 2214 และมีโอรสครองเมืองสงขลาต่อมาถึง พ.ศ.2223 เมืองสงขลา จึงถูกสมเด็จพระนารายณ์ส่งกำลังเข้าปราบปรามและทำลายอย่างราบคาบจนเมืองสงขลาต้องย้ายที่ตั้งใหม่ไปอยู่อีกด้านหนึ่งของเขาแดงที่ติดกับทะเลสาบ (สงบสงเมือง, 2521)

ในสมัยพระเจ้าเมืองสงขลา (สุลต่านสุไลมาน) ตั้งเมืองสงขลาเป็นอิสระต่อกรุงศรีอยุธยานั้น เมืองพัตลุงคงจะมาใกล้ชิดกับเมืองสงขลา เพราะปรากฏว่าเมื่อสมเด็จพระนารายณ์ขึ้นครองราชย์ เมื่อ พ.ศ. 2199 ได้เกิดกบฏขึ้นในกรุงศรีอยุธยาเรียกว่า กบฏพระไตรภพนาทิตยวงศ์ ซึ่งตามพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา กล่าวว่า พระยาพัตลุงซึ่งได้รับโปรดเกล้าฯ ให้มาครองเมืองพัตลุง แต่ไม่ยอมมาครองเมือง ได้รวมในกลุ่มผู้ก่อกบฏด้วย เมื่อทำการกบฏไม่สำเร็จถูกจับได้ และถูกประหารชีวิต (ชัชวาลิ พิษยะกุล, 2525) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในสมัยที่เมืองสงขลาตั้งตนเป็นอิสระจากกรุงศรีอยุธยา เมืองพัตลุงแม้จะไม่อยู่ใต้อำนาจของเมืองสงขลา แต่ก็มีความเอนเอียงมาฝักใฝ่กับเมืองสงขลาถึงกับพระยาพัตลุงแสดงอาการกระด้างกระเดื่องต่อกรุงศรีอยุธยา ถึงขั้นร่วมมือกับกลุ่มผู้ก่อกบฏต่อสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งอาจเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้สมเด็จพระนารายณ์ทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องปราบปรามเมืองสงขลาให้เด็ดขาดและทรงกระทำสำเร็จใน พ.ศ. 2223

เรื่องราวเกี่ยวกับเมืองพัตลุง หลัง พ.ศ. 2223 แล้วไม่ค่อยมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้น ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องการทำนุบำรุงวัดวาอาราม การรวบรวมกำลังคนที่กระจัดกระจายไปให้มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองที่ค่อนข้างสำคัญมาเกิดขึ้นตอนใกล้จะสิ้นสมัยกรุงศรีอยุธยา คือการที่เมืองพัตลุงได้เข้าเมืองที่เป็นมุสลิมมาปกครอง นั่นคือ พระยาราชบังสันมหันต์สุริยา (ตะดา) ซึ่งเป็นเชื้อสายของ

พระเจ้าเมืองสงขลา (สุลต่านสุไลมาน หรือตะดุมะระหุม) ปกครองเมืองพัตลุงระหว่าง พ.ศ. 2291-2306) ตั้งเมืองพัตลุงอยู่ที่เขาชัยบุรีหรือเขาเมือง แม้จะเป็นมุสลิมแต่พระยาราชบังสันฯ ก็ภักดีต่อกรุงศรีอยุธยา เพราะได้ไปรับราชการอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาก่อนจะได้รับโปรดเกล้าฯ ให้มาครองเมืองพัตลุง และในคราวที่อลองพญายกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 2302 พระยาราชบังสันฯ ก็ได้นำกำลังไปช่วยกรุงศรีอยุธยาด้วย และเครื่องบูชาของพระยาราชบังสันฯ ก็ได้ครองเมืองพัตลุงมาจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา (ชัชวาลิ พิษยะกุล, 2525) จนเป็นต้นกำเนิดของตระกูล ณ พัตลุง ที่มีบทบาทสำคัญในการปกครองเมืองพัตลุงในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ตอนต้น

หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าใน พ.ศ. 2310 แล้ว ไทยก็อยู่ในสภาพบ้านแตกสาแหรกขาด หัวเมืองสำคัญๆ ในทุกภูมิภาคก็ต่างตั้งตัวเป็นอิสระ หัวเมืองทางภาคใต้้นอกจากปัตตานีแล้ว เมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเจ้าเมืองได้ถึงแก่นิจกรมในเวลาใกล้เคียงกับการเสียกรุงพระปลัดหนูได้ตั้งตัวเป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชปกครองตนเองเป็นอิสระ แล้วให้หลานชายไปเป็นผู้ว่าราชการเมืองพัตลุง และให้กรมการไปเป็นหลวงสงขลา เพื่อรักษาปากน้ำทางเข้าเมืองพัตลุง เมื่อผู้ว่าราชการเมืองพัตลุงคนแรกถึงแก่กรรม เจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ก็ได้แต่งตั้งให้พระยาพิมลขันธุ์ สามิท้าวเทพสตรีเมืองกลางเป็นผู้ว่าราชการเมืองพัตลุง (หลวงศรีวรรณัต, 2507) แสดงให้เห็นว่าเมืองพัตลุงได้กลายเป็นเมืองบริวารใกล้ชิดของเมืองนครศรีธรรมราชอีกครั้งหนึ่ง เช่นเดียวกับหัวเมืองใกล้เคียงอื่นๆ จนทำให้เจ้านครศรีธรรมราช (หนู) มีอำนาจสูงสุดทางภาคใต้อยู่ระยะหนึ่งจนกว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จะยกทัพมาปราบได้ใน พ.ศ. 2313

การเมืองพัตลุงในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์

เมื่อปราบเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) ได้แล้ว สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็โปรดให้เจ้านราสุริยวงศ์มาครองเมืองนครศรีธรรมราช และให้รับผิดชอบดูแลเมืองพัตลุงด้วย โดยโปรดให้ นายจันท์ มหาดเล็กมาปกครอง

Thaksin.J., Vol.3 (2) July - December 2000

เมืองพัทลุงแทนเจ้าเมืองเดิมที่นับถือศาสนาอิสลาม และเป็นตระกูล ณ พัทลุง ซึ่งคงเป็นเหตุให้ตระกูล ณ พัทลุง ไม่พอใจ ทำการต่อต้านเจ้าเมืองคนใหม่ จนไม่สามารถปกครองให้เรียบร้อยได้ จนถูกปลดออกหลังจากปกครองอยู่ได้เพียงประมาณ 3 ปี (สารรูป ฤทธิชัย, 2528) แล้วโปรดเกล้าฯ ตั้งนายขุน บุตรพระยาราชบังสัน (ตะตา) ซึ่งเป็นตระกูล ณ พัทลุง มาเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองพัทลุง ใน พ.ศ. 2315 (หลวงศรีวิรัตน์, 2507) ตำแหน่งเจ้าเมืองพัทลุงก็ตกเป็นของตระกูล ณ พัทลุง อีกครั้งหนึ่ง และพระยาพัทลุงขุนหรือพระยาकाงเหล็กก็ได้เปลี่ยนจากนับถือศาสนาอิสลามมานับถือศาสนาพุทธแทน ซึ่งการเปลี่ยนศาสนาของพระยาพัทลุงขุนนี้ สารรูป ฤทธิชัย (2528) ได้วิเคราะห์ไว้ในบทความเรื่อง สภาพการเมืองพัทลุง พ.ศ. 2315-2439 ไว้ว่า "...น่าจะเรียกว่าเป็นการเปลี่ยนท่าทีใหม่ของตระกูล ณ พัทลุง เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ทั้งภายนอกและภายใน สถานการณ์ภายนอกนั้น คือเมืองปัตตานีซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางอิสลามที่สำคัญแห่งหนึ่งในแหลมมลายู และมักเป็นที่หลบภัยของเจ้าเมืองพัทลุง สงขลา และนครศรีธรรมราช อยู่เสมอๆ นั้น ก็ไม่ได้เข้มแข็งและรุ่งเรืองอย่างในอดีตราชวงศ์เก่าแก่ของเมืองก็ไม่มีรัชทายาทสืบต่อ ต้องเปลี่ยนผู้ปกครองบ่อยครั้ง และผู้ปกครองมักเกรงกลัวการเมืองดีของไทย ดังนั้นโอกาสที่ทางพัทลุงจะไปพึ่งปัตตานีอย่างที่แล้วๆ มาขอมทำได้ยาก ส่วนสถานการณ์ภายในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเลื่อมใสพุทธศาสนามากถึงขนาดไม่พอพระทัยให้ศาสนาอื่นๆ ที่มีหลักธรรมบางประการขัดแย้งกับพุทธศาสนาเข้ามามีอิทธิพลชักชวนให้คนไทยเกิดความเลื่อมใสในศาสนานั้นๆ ปรากฏหลักฐานว่า ในที่สุดถึงกับออกประกาศห้ามอย่างเด็ดขาดใน พ.ศ. 2317..." และสารรูป ฤทธิชัย (2528) ได้วิเคราะห์ไว้ในบทความเรื่องเดียวกันว่า การเปลี่ยนศาสนาของพระยาพัทลุงขุนเป็นการเปลี่ยนเพื่อเหตุผลทางการเมืองไม่ใช่เกิดจากศรัทธาในพุทธศาสนาแต่อย่างใด ซึ่งทางกรุงธนบุรีก็คงตระหนักดีจึงได้พยายามควบคุมและลดอำนาจของตระกูล ณ พัทลุงอยู่เรื่อยๆ เช่น ใน พ.ศ. 2316

ได้ให้ข้าหลวงออกมาสักเลขเพื่อควบคุมกำลังพลของเมืองพัทลุงต่อไปอีก 2 ปี และใน พ.ศ. 2319 ก็ได้ยกเมืองพัทลุงไปขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรีดังเดิม และต่อมาก็ได้สนับสนุนให้จีนเหยียงหรือหลวงสุวรรณคีรี ซึ่งเป็นต้นตระกูล ณ สงขลา เป็นเจ้าเมืองสงขลาและให้ยกเมืองสงขลาซึ่งเป็นทางออกทะเลของเมืองพัทลุงไปขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. 2325 (หลวงศรีวิรัตน์, 2507) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความไม่ไว้วางใจ ตระกูล ณ พัทลุง ในสมัยกรุงธนบุรี และความไม่ไว้วางใจนี้ได้สืบทอดมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เพราะเมื่อพระยาพัทลุงขุนถึงแก่อนิจกรรมใน พ.ศ. 2332 รัชกาลที่ 1 ก็ได้โปรดให้พระศรีไกรลาสมาปกครองเมืองพัทลุงแทนตระกูล ณ พัทลุง แต่พระศรีไกรลาสปกครองเมืองพัทลุงอยู่ได้เพียง 2 ปี ก็ถูกปลด รัชกาลที่ 1 ได้โปรดให้นายทองขาวบุตรของพระยาพัทลุงขุนมาเป็นเจ้าเมืองพัทลุงอีก แต่ได้เพิ่มบทบาทของเมืองสงขลาให้สูงขึ้น หลังจากพระยาสงขลา (บุญสุข)ปราบกบฏเมืองปัตตานี พ.ศ.2334 ได้ พระยาสงขลา (บุญสุข) จึงได้รับเลื่อนเป็นเจ้าพระยาอินทกิริ์ สำเร็จราชการเมืองสงขลาและทรงโปรดให้เมืองสงขลาเป็นเมืองเอกขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ (หลวง ศรีวิรัตน์, 2507) และทรงมีพระราชดำริว่าเมืองนครศรีธรรมราชเมืองเดียวดูแลหัวเมืองมลายูทั้งหมดไม่ทั่วถึง จึงทรงโปรดให้เมืองสงขลาควบคุมดูแลหัวเมืองมลายูทางด้านอ่าวไทยด้วย (กรมศิลปากร, 2505) ส่วนเมืองนครศรีธรรมราชก็คงได้ควบคุมเฉพาะหัวเมืองไทรบุรีทางฝั่งมหาสมุทรอินเดียเพียงเมืองเดียว การเพิ่มบทบาทและความเข้มแข็งให้เมืองสงขลา นี้ นอกจากจะเป็นการทำให้เกิดดุลอำนาจขึ้นระหว่างเมืองสงขลา กับเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว ก็ยังเป็นการควบคุมเมืองพัทลุงไปในตัวด้วยเพราะเมืองสงขลาเคยเป็นเสมือนเมืองท่าและทางออกสู่ทะเลด้านนอกของพัทลุงมาก่อน

นอกจากที่กล่าวแล้ว การควบคุมเมืองพัทลุงทางกรุงเทพฯ ยังได้ส่งนายจ้อย บุตรของพระยาสุรินทรราชา (จันทร์) ต้นตระกูล จันทโรจวงศ์ ซึ่งปฏิบัติราชการเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของรัชกาลที่ 1 มาเป็นยกกระบัตร

เมือง ตำแหน่งยกกระบัตร์เมือง มีหน้าที่สำคัญคือ คอยสอดส่องดูแลความเคลื่อนไหวของเจ้าเมือง จึงแสดงให้เห็นว่า รัชกาลที่ 1 ทรงไม่ไว้วางพระราชหฤทัยในตระกูล ณ พัตลุง จึงได้ส่งผู้ที่ไว้วางพระราชหฤทัยมาควบคุมอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเจ้าเมืองพัตลุงนอกจากสืบเชื้อสายมาจากมุสลิมแล้ว ก็ยังมีการกระทำบางอย่างที่ทำให้ทางกรุงเทพฯ ไม่ไว้วางใจ เช่น การนำกฎหมายจากราชธานีมาดัดแปลงใช้ในลักษณะที่แตกต่างออกไปจากที่ใช้ในราชธานี (สารรูป ฤทธิชู, 2528) จนทำให้เจ้าเมืองพัตลุงมีอำนาจเบ็ดเสร็จทุกอย่างในการปกครอง การกระทำของเจ้าเมืองพัตลุงเช่นนี้อาจจะเป็นการตอบโต้อำนาจส่วนกลางที่คอยควบคุมและจำกัดอำนาจของตนก็เป็นได้ ลักษณะของการควบคุมและไม่ไว้วางใจเจ้าเมืองพัตลุงได้กระทำต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 เมื่อพระยาพัตลุงทองขาวถึงแก่อนิจกรรม ใน พ.ศ. 2360 แม้ทางกรุงเทพฯ จะตั้งนายพลพ่าย (เผือก) ซึ่งเป็นตระกูล ณ พัตลุง เป็นเจ้าเมืองพัตลุงต่อมา แต่ก็ยังเป็นตระกูล ณ พัตลุง ที่ทางกรุงเทพฯ ไว้วางใจ แต่ก็ยังเลื่อนยกกระบัตร์จ้อยเป็นพระปลัดเมืองในลักษณะถ่วงดุลไว้

ในสมัยพระยาพัตลุงเผือกเป็นเจ้าเมืองพัตลุง (พ.ศ. 2360-69) พระยาพัตลุงเผือกก็ต้องเผชิญปัญหาในทำนองถูกกดดันต่อไป เพราะในสมัยนี้ เจ้าพระยานคร (น้อย) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และปัญหาเกี่ยวกับหัวเมืองปัตตานีและไทรบุรีก็รุนแรงขึ้น ทางกรุงเทพฯ จึงต้องอาศัยเจ้าพระยานคร (น้อย) ในการดูแลแก้ปัญหาเกี่ยวกับหัวเมืองมลายู โดยเฉพาะหัวเมืองไทรบุรี ซึ่งมีอังกฤษเข้ามาเกี่ยวข้องกับอยู่ด้วย (ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, 2515) เจ้าพระยานคร (น้อย) จึงมีบทบาทในหัวเมืองทางฝั่งตะวันตกสูงขึ้น รวมทั้งพัตลุงด้วย และในสมัยรัชกาลที่ 3 เจ้าพระยานคร (น้อย) ก็ยังมีบทบาทและอำนาจสูงขึ้นอีกเพราะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกรมพระราชวังบวรสถานมงคล (กรมหมื่นสัทธิพลเสพ) และตระกูลนูนาค จนพระยาพัตลุงเผือกแทบจะไม่มียุทธศาสตร์อะไรเลย ในที่สุดก็ถูกเรียกตัวไปรับราชการที่กรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2369 แล้วพระเสน่หามนตรี (น้อยใหญ่) บุตรชายคนโตของ

เจ้าพระยานคร (น้อย) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองพัตลุง ต่อมา เมืองพัตลุงจึงกลายเป็นเมืองบริวารของเมืองนครศรีธรรมราชไปโดยปริยาย และพระยาพัตลุงน้อยใหญ่เป็นคณาธิการและคิดฝืน จึงไม่ค่อยได้แสดงบทบาทและความสามารถมากนัก บทบาทส่วนใหญ่จะไปอยู่ที่พระปลัดจ้อย ซึ่งเป็นตระกูลจันทโรจวงศ์ ในที่สุดทางราชธานีก็ได้เรียกพระยาพัตลุงน้อยใหญ่เข้ากรุงเทพฯ แล้วตั้งพระปลัดจ้อยเป็นพระยาพัตลุงแทน ด้วยหวังว่าพระปลัดจ้อยจะสามารถฟื้นฟูเมืองพัตลุงให้กลับรุ่งเรืองขึ้นมาได้ (สารรูป ฤทธิชู, 2528) แม้ว่าพระยาพัตลุงจ้อยจะเป็นตระกูลจันทโรจวงศ์ แต่ก็ได้พยายามสร้างความสัมพันธ์กับตระกูล ณ พัตลุง โดยรับตระกูล ณ พัตลุงมาเป็นกรรมการเมืองร่วมกับตระกูลจันทโรจวงศ์ และสร้างความสัมพันธ์กันโดยการสมรสตระกูล ณ พัตลุงจึงยังคงมีบทบาทในเมืองพัตลุงอยู่ต่อมา จนเมื่อพระยาพัตลุงจ้อยถึงแก่อนิจกรรม ใน พ.ศ. 2393 ตระกูล ณ พัตลุง จึงได้กลับมาครองเมืองพัตลุงอีก คือ หลวงเทพภักดี (ทับ) ซึ่งเป็นบุตรพระยาพัตลุงขาว

เนื่องจากพระยาพัตลุงทับมีเชื้อสายมุสลิม แม้ว่าพระยาพัตลุงขุน (พ.ศ. 2334-2360) จะแสดงตนว่าได้เปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธแล้วก็ตาม ทางกรุงเทพฯ ก็ยังไม่แน่ใจว่าพระยาพัตลุงทับจะเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาจริงหรือเปล่า จึงได้เรียกพระยาพัตลุงทับไปอุปสมบทที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ใน พ.ศ. 2400 และพระยาพัตลุงทับก็ได้พยายามแสดงให้เห็นว่าเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแท้จริงด้วยวิธีการต่างๆ นอกจากนั้นก็ได้พยายามสร้างความสัมพันธ์กับตระกูลจันทโรจวงศ์และตระกูล ณ สงขลา จนกระทั่งมีทายาทที่สืบมาจากทั้งตระกูลจันทโรจวงศ์ และตระกูล ณ พัตลุง ได้เป็นเจ้าเมืองพัตลุงในระบบกินเมืองคนสุดท้าย คือพระยาพัตลุงเนตร (สารรูป ฤทธิชู, 2528) กล่าวได้ว่าตั้งแต่สมัยพระยาพัตลุงทับ มาจนถึงสมัยพระยาพัตลุงเนตร หรือในช่วง พ.ศ. 2393 ถึง พ.ศ. 2446 เมืองพัตลุงถูกปกครองโดยตระกูล ณ พัตลุง และตระกูลจันทโรจวงศ์ ซึ่งได้ผสมผสานเป็นตระกูลเดียวกัน และช่วงนี้เป็นช่วงที่มีความสำคัญมากทั้งในทางเศรษฐกิจและสังคมช่วงหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทย

Thaksin.J., Vol.3 (2) July - December 2000

เพราะใน พ.ศ. 2398 ไทยได้ทำสัญญาเบาริงกับอังกฤษ เปิดประเทศทำการค้าขายแบบเสรี ทำให้การค้าแบบเก่า ซึ่งผูกขาดโดยพระคลังสินค้าที่เมืองหลวงต้องยกเลิกไป และต่อมาก็ได้ทำสัญญาแบบเดียวกันกับประเทศตะวันตก อื่นๆ อีกหลายประเทศ ทำให้ชาวต่างชาติเข้ามาติดต่อค้าขายกับหัวเมืองชายฝั่งทะเลทุกด้านมากขึ้น หัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตกก็เช่นเดียวกัน เมืองปะเหลียนซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญของเมืองตรังและพัทลุง เริ่มมีความสำคัญเพราะมีผลประโยชน์ทางการค้ามากขึ้น ทางกรุงเทพฯ จึงจำเป็นต้องเข้ามาควบคุมเมืองปะเหลียนและเมืองท่าทางฝั่งตะวันตกอื่นๆ ให้ใกล้ชิดขึ้น เพื่อเก็บส่วยและอากรเป็นรายได้เข้าท้องพระคลัง ซึ่งการกระทำของกรุงเทพฯ ก็กระทบต่อผลประโยชน์ของเมืองพัทลุงได้ทางกรุงเทพฯ จึงต้องใช้วิธีผ่อนปรนกับคณะผู้ปกครองเมืองพัทลุงในบางเรื่อง เพื่อป้องกันไม่ให้ราษฎรอพยพไปอยู่หัวเมืองอื่นโดยเฉพาะหัวเมืองมะลายู ผลของนโยบายผ่อนปรนดังกล่าวได้ทำให้เกิดความขบถในโอกาสการปกครองของเจ้าเมืองและกรมการเมืองจนก่อให้เกิดปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุมขึ้นทั้งในเขตเมืองปะเหลียน เมืองตรัง พัทลุง สงขลา และนครศรีธรรมราช และบางครั้งถึงกับกรมการเมืองร่วมมือกับโจรออกปล้นในเขตเมืองอื่นก็มี

ปัญหาโจรผู้ร้ายในเขตหัวเมืองพัทลุงคงจะเป็นที่กล่าวขานกันทั่วไป เพราะพระราชสมบัติ (การเวก รัตนกุล) ในคราวเดินทางกลับจากไปซื้อหาเพชรพลอยที่ประเทศอินเดีย ใน พ.ศ. 2402 ขากลับเดินทางบจากเมืองไทรบุรีผ่านพัทลุงเพื่อไปลงเรือที่นครศรีธรรมราช ได้เขียนกลอนนิราศเกาะแก้วกาลกัตตา เป็นทำนองรายงานการเดินทาง เมื่อถึงพัทลุงก็ได้เขียนกลอนนิราศเกี่ยวกับพัทลุงได้ว่า (ล้อม เพ็งแก้ว, 2528)

“แต่เข้าเดินค้าก่อนนอนหยุดพัก
ที่สำนักแรมไนไพรพฤษยา
กำหนดนับได้เจ็ดทิวา
ก็ถึงหน้าเมืองตะลุงตั้งปอง

เขว่าชาวเมืองนี้เก่งฉกาจ
มักอุกอาจพันแทงแย่งเอาของ
ข้างพวกเราอย่าประมาทงปรองดอง
อัคคีกองประจู่เป็นออกยื่นราย”

ปัญหาเรื่องโจรผู้ร้ายนับว่ามีความสำคัญต่อทางราชการไม่น้อย เพราะนอกจากก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนและความไม่สงบในบ้านเมืองแล้ว ยังทำให้ราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อนอพยพหลบหนีไปอาศัยในหัวเมืองอื่น ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาเรื่องกำลังคนอีกด้วยทางกรุงเทพฯ จึงต้องพยายามแก้ไขปัญหานี้โดยการเรียกตัวเจ้าเมืองพัทลุง สงขลา และนครศรีธรรมราช ไปทำข้อตกลงเกี่ยวกับการร่วมมือกันในการแก้ปัญหโจรผู้ร้ายใน พ.ศ. 2412 แต่ก็ไม่ค่อยได้ผล ในทางปฏิบัติเพราะเจ้าเมืองต่างๆ เหล่านี้ไม่ค่อยร่วมมือกัน (สารรูป ฤทธิ์ชู, 2528) ปัญหาโจรผู้ร้ายในเมืองพัทลุง (รวมทั้งหัวเมืองใกล้เคียง) จึงกลายเป็นปัญหาเรื้อรังมาจนถึงสมัยการปกครองแบบเทศาภิบาลจนกลายเป็นคล้ายๆ กับการต่อต้านอำนาจรัฐในรูปแบบหนึ่ง ส่วนในสมัยที่ตระกูล ณพัทลุง กับตระกูลจันทโรจวงศ์ มีอำนาจปกครองเมืองพัทลุงอยู่นั้น เจ้าเมืองและกรมการเมืองมีตระกูลที่บ้านของตนเองเพื่อเป็นที่กักขังนักโทษ ใน พ.ศ. 2437 ในเมืองพัทลุงมีตระกูลทั้งหมด 6 แห่ง คือ ของเจ้าเมือง หลวงเมือง หลวงจ่ามหาดไทย และกรมการเมืองอื่น ๆ อีก 3 แห่ง ผลประโยชน์ที่ได้จากการมีตระกูล คือ (1) ค่าธรรมเนียมตระกูล (2) ค่าแรงนักโทษ ฤดูทำนาใช้ทำนา ฤดูแล้งใช้ซ่อมข้าวขาย และสร้างบ้านเรือน (3) มีอำนาจในทางคดี เจ้าเมืองกรมการเมืองพัทลุงในสมัยนี้จึงกลายเป็นอภิสิทธิชนที่มีอำนาจเหนือราษฎรมากมาย มีชีวิตอยู่ด้วยการทุจริตแรงงานราษฎร ทั้งที่เป็นไพร่ ทาส และนักโทษ นอกจากนั้นยังปรากฏว่าการกรมการเมืองเลี้ยงโจรไว้เป็นพวกและกดขี่ราษฎรด้วยการตั้งข้อหาว่าสมาคมกับโจรผู้ร้ายแล้วริบไถเอาเงินเพื่อแลกกับที่ไม่ต้องถูกดำเนินคดี (สงบ ส่งเมือง, 2528)

นอกจากได้รับผลประโยชน์จากการที่บ้านเมือง

มีโจรผู้ร้ายชุกชุมแล้ว เจ้าเมืองและกรมการเมืองพัทลุงในสมัยนี้ยังได้รับผลประโยชน์จากภาษีต่างๆ มากมาย โดยเฉพาะจากเมืองปะเหลียนซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญทางชายฝั่งตะวันตก ซึ่งทางกรุงเทพฯ พยายามจะเข้าควบคุมเพื่อเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ไปเป็นของรัฐบาลกลาง โดยให้กรมการเมืองภูเก็ตเข้ามาดำเนินการใน พ.ศ. 2426 แต่ก็ถูกขัดขวางจากผู้มีอำนาจในเมืองพัทลุงถึงขั้นทำร้ายกัน กรมการเมืองภูเก็ตจึงต้องถอยกลับทางกรุงเทพฯ แก้ปัญหานี้โดยการยกเมืองปะเหลียนไปขึ้นกับเมืองตรังเสียใน พ.ศ. 2434 (ชัชวาลย์ พิชะกุล, 2525)

กล่าวโดยสรุปได้ว่าในยุคการปกครองแบบกินเมืองนั้น ตระกูล ณ พัทลุง ไม่ค่อยได้รับความไว้วางใจจากราชธานี เพราะนับถือศาสนาอิสลามมาแต่ต้น แม้จะเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธแล้วก็ยังคงไม่เป็นที่ไว้วางใจอยู่นั่นเอง ทางราชธานีจึงได้พยายามหาวิธีการต่างๆ มาควบคุมเจ้าเมืองพัทลุง จนบางครั้งถึงกับให้ตระกูล ณ นครไปปกครองเมืองพัทลุง จึงทำให้ตระกูล ณ พัทลุง เกิดความคับข้องใจสะสมมาเรื่อยๆ จนเมื่อมีโอกาสได้สร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับตระกูลจันทโรจวงศ์ร่วมมือกันปกครองเมืองพัทลุงแล้ว การปกครองแบบกินเมืองของพัทลุงจึงได้ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ มากมายที่ทางราชธานีจะต้องหาทางแก้ไข เช่น การมีอำนาจเด็ดขาดของเจ้าเมืองและกรมการเมือง ปัญหาเรื่องการแสวงหาผลประโยชน์ของเจ้าเมืองและกรมการเมือง ซึ่งโยงใยไปถึงปัญหาโจรผู้ร้ายซึ่งล้วนแต่กระทบกระเทือนต่ออำนาจของรัฐบาลกลางในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงทำให้รัฐบาลกลางเข้มแข็งขึ้นแล้ว ก็ได้โปรดให้เร่งดำเนินการจัดการปกครองแบบเทศาภิบาลขึ้นในภูมิภาคต่างๆ รวมทั้งภาคใต้และหัวเมืองต่างๆ ในแหลมมลายูด้วยเมืองพัทลุงซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่าเป็นหัวเมืองบังคับยาก เช่นเดียวกับเมืองสงขลาและนครศรีธรรมราช (สารรูป ฤทธิชู, 2528) ก็ถูกนำมารวบรวมกันเป็นมณฑลนครศรีธรรมราช ใน พ.ศ. 2439 มีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่เมืองสงขลา โดยตระกูลจันทโรจวงศ์คนสุดท้ายที่ได้ครองเมืองพัทลุงในรูปแบบการ

ปกครองแบบเดิม คือ พระยาอภัยบริรักษ์ (เนตร จันทโรจวงศ์) ซึ่งปกครองมาถึง พ.ศ. 2446 ก็โปรดเกล้าฯ ให้พ้นจากตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองมาเป็นตำแหน่งจางวางได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด หลังจากนั้นก็ตั้งข้าราชการจากตระกูลอื่นผลัดเปลี่ยนกันมาเป็นผู้ว่าราชการเมืองพัทลุง เช่น ตระกูล ณ ระนอง ตระกูลสุวรรณปัทม ตระกูล ณ ถลาง ฯลฯ ตามแต่ทางราชการส่วนกลางจะเห็นเหมาะสม อิทธิพลของตระกูล ณ พัทลุง และตระกูลจันทโรจวงศ์ จึงค่อยๆ หดไป และในสมัยหลวงวิจิตรเสนี (หวน ศตะรัตน์) เป็นผู้ว่าราชการเมืองพัทลุง (พ.ศ. 2456-2458) ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองก็ถูกเปลี่ยนเป็น “ผู้ว่าราชการจังหวัด” และเริ่มมีการดำริที่จะย้ายตัวเมืองพัทลุงจากตำบลลำปำ มาตั้งที่ตำบลคูหาสวรรค์ เพราะมีทำเลดีกว่าตำบลลำปำ ทั้งทางสภาพภูมิศาสตร์และการคมนาคม

ในช่วงการปกครองแบบเทศาภิบาล (พ.ศ. 2439-2476) นั้น ปรากฏว่าปัญหาโจรผู้ร้ายได้กลายเป็นปัญหาสำคัญของจังหวัดพัทลุง ดังได้กล่าวมาแล้วว่าเมื่อตระกูล ณ พัทลุงได้ร่วมมือกับตระกูลจันทโรจวงศ์ปกครองเมืองพัทลุง (พ.ศ. 2393-2446) ทางราชธานีได้มีนโยบายผ่อนปรนต่อผู้ครองเมืองพัทลุง จนผู้ครองเมืองพัทลุงในช่วงนี้ได้ใช้อำนาจหน้าที่แสวงหาผลประโยชน์และสร้างอำนาจให้กับตนเองอย่างกว้างขวาง ประกอบกับเศรษฐกิจการค้าในภาคใต้ตอนล่างขยายตัวขึ้น เมื่อผู้ครองเมืองพัทลุงปกครองโดยใช้อำนาจเด็ดขาดมากขึ้น ก็กดดันให้ประชาชนไม่ยินดีจะยอมรับอำนาจเด็ดขาดที่ตนเห็นว่าไม่เป็นธรรม จึงแสดงการต่อต้านด้วยการเป็นโจรผู้ร้าย ซึ่งก็เป็นโอกาสให้ผู้ครองเมืองพัทลุงและกรมการเมืองแสวงหาผลประโยชน์ได้อีกทางหนึ่ง โดยพยายามยึดเหยียดข้อหาสมคบกับโจรให้กับประชาชนผู้บริสุทธิ์เพื่อแลกกับเงิน เมื่อได้เงินตามต้องการก็ปล่อยพินข้อหาไป การประพฤติตัวเป็นโจรนี้บางครั้งกรมการเมืองก็กระทำเสียเอง เช่น ใน พ.ศ. 2404 กรมการเมืองพัทลุงร่วมกับโจรปล้นบ้านกรมการเมืองจะนะทางกรุงเทพฯ ก็หาได้ลงโทษแต่ประการใดไม่ (สมเจตนา มุณีโมไนย, 2537) เมื่อกรมการเมืองร่วมมือกับโจรเสียเองจึงยากที่จะแก้ปัญหาโจรผู้ร้ายได้ ปัญหากลับทวีรุนแรงขึ้น

Thaksin.J., Vol.3 (2) July - December 2000

เมื่อได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบกึ่งเมืองมาเป็นแบบเทศาภิบาล และรัฐบาลกลางส่งข้าราชการไปปกครองเมืองต่างๆ โดยตรง การแสวงหาผลประโยชน์ในทางที่มีขอบแบบเดิม ยังคงดำเนินต่อมา "...เรื่องข้าหลวงเสนา หรือเจ้าพนักงานหรือราษฎรบังหลวง และบังคับข่มขู่ให้ราษฎรต้องได้รับความเดือดร้อน ซึ่งราษฎรก็มักจะรวมตัวกันฟ้องร้องเจ้าพนักงานเหล่านั้นให้ต้องเป็นความกันอยู่เสมอ..." (ประมวล มณีโรจน์, 2537) ความไม่ไว้วางใจในอำนาจรัฐจึงยังมีอยู่ทั่วไป และค่อยๆ พัฒนาขึ้นเป็นการต่อต้านอำนาจรัฐในเวลาต่อมา จนเกิดเป็นคำพังเพยทำนองเป็นปฏิปักษ์ต่อเจ้านายซึ่งเป็นตัวแทนของอำนาจรัฐต่างๆ เช่น "นายรักเหมือนเสือกอด หนีนายรอดเหมือนเสือกหา" หรือ "ไม่รบนายไม่หายจน" เป็นต้น การต่อต้านอำนาจรัฐในเขตเมืองพัทลุงจะรุนแรงในสมัยรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งได้เกิดขุมโจรขึ้นที่บ้านดอนทราย อำเภอทะเลน้อยซึ่งเป็นตัวอย่างของการต่อต้านอำนาจรัฐที่ชัดเจน

ขุมโจรบ้านดอนทรายก่อตั้งขึ้นโดย รุ่ง ดอนทราย ซึ่ง "...กล้าที่จะสถาปนาตัวเองเป็นผู้นำในการต่อต้านอำนาจรัฐอย่างเปิดเผยชัดเจน เขาประกาศงดเว้นการเสียเงินรัชชูปการตลอดทั้งอากรและภาษีอื่นใดทั้งสิ้น และยังห้ามไม่ให้ชาวบ้านติดต่อกับการช่วยเหลือใดๆ แก่เจ้าหน้าที่บ้านเมืองอีกด้วย" (ประมวล มณีโรจน์, 2537) เมื่อสิ้นยุครุ่ง ดอนทราย หัวหน้าขุมโจรบ้านดอนทรายคนต่อมาคือดำ หั่วแพรมีคำกล่าวเกี่ยวกับขุมโจรผู้นี้ว่า "...ไม่มีชาวบ้านคนใดกล้าติดต่อกับเจ้าหน้าที่เลยเจ้าหน้าที่ก็ไม่กล้าติดตามพวกคนร้ายกำเริบกล้าถึงขนาดทำต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ จนกล่าวกันว่าดำ หั่วแพร สามารถควบคุมได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด..." (ประมวล มณีโรจน์, 2537) และ "...สมัยนั้นชาวบ้านเรียกกันว่า สมัยโจรกินเมือง ตำรวจท้องที่หมดความสามารถที่จะปราบปราม..." (ประมวล มณีโรจน์, 2537) และ "...โจรคนนี้เก่งกล้าถึงขนาดทำยิงกับเจ้าหน้าที่การต่อสู้ถึงขนาดขูดสนามเพลาะสู้กัน..." (ประมวล มณีโรจน์, 2537) ซึ่งทำให้สามารถวาทภาพของการต่อต้านอำนาจรัฐได้ชัดเจนโดยไม่ต้องอธิบายเพิ่มเติมอีก กิตติศัพท์ของความโหดร้ายและการบ่อนทำลายระเบียบ

ในเขตเมืองพัทลุงอันเกิดมาจากการกระทำของขุมโจรบ้านดอนทรายนี้ในที่สุดราษฎรผู้เดือดร้อนได้ไปถวายฎีการ้องทุกข์ต่ออุปราชปักษ์ใต้คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ที่จังหวัดสงขลา ซึ่งได้ทรงสั่งการให้พันตำรวจโทพระวิชัย ประชาบาล (บุญไทย เอโกมล) ผู้บังคับการตำรวจภูธรมณฑลนครศรีธรรมราช มาปราบปรามจนเรียบร้อยใน พ.ศ. 2463

ขุมโจรบ้านดอนทรายเป็นเพียงตัวอย่างที่ยกมาให้เห็นถึงสภาพการปฏิเสชาำนาจรัฐ ในเขตเมืองพัทลุงในช่วงเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองแบบกึ่งเมืองมาเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาลมาก่อนหน้าเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ. 2475 แท้จริงแล้วความเป็นขุมโจรในลักษณะเดียวกับบ้านดอนทรายนี้ได้ปรากฏอยู่ทั่วไปตามหัวเมืองต่างๆ รอบๆ เมืองพัทลุง เช่น ครั้ง ปะเหลียน นครศรีธรรมราช และสงขลา จนดินแดนถิ่นภาคใต้ในช่วงเวลาย้อนหลังไปประมาณ 1 ศตวรรษได้ชื่อว่าเป็นดินแดนแห่งขุมโจร หรือเขตวัฒนธรรมโจร (จรรยา หยุทอง, 2542) ซึ่งจรรยา หยุทอง (2542) นับเป็นหนึ่งในสามของวัฒนธรรมทางการเมืองของชาวใต้และในบทความของประมวล มณีโรจน์ (2537) เรื่อง "โจรพัทลุง-กรณีตำนานโจรแห่งตำบลดอนทราย" ก็ได้กล่าวถึงขุมโจรในลักษณะเช่นขุมอยู่หลายตอน เช่น ตอนที่ผู้ใหญ่อินบ้านโคกวัว รับอาสาทำนัสนี่สึงสงครามวางแผนจับตัวรุ่ง ดอนทราย โดยนัดให้ขุมโจรมารับข่าวต่อแล้วถูกรุมทำร้ายเพื่อจับตัวว่า "...ใช้ขวานตีหัวและมัดตัว รุ่ง ดอนทราย ไว้ได้ ก่อนที่วีรบุรุษผู้กล้าแห่งขุมชนจะถูกยึดเย็ดให้มีความผิดในข้อหาปล้นทรัพย์..." และยังได้เขียนทำนองชื่นชมดำ หั่วแพร ที่ได้ตามฆ่าล้างแค้นบุคคลที่เป็นสายให้ทางราชการในการกำจัด รุ่ง ดอนทราย ว่าเป็นการปฏิบัติตาม "บัญญัติเหล็ก" และตำหนิผู้ที่ให้ความร่วมมือกับทางราชการในการปราบโจรว่าเป็นผู้ทรยศ (ประมวล มณีโรจน์, 2537) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกนิยมยกย่องผู้กล้าหาญ ผู้ยึดมั่นในกฎและบัญญัติต่างๆ ของขุมชนใครที่เข้าร่วมในอุดมการณ์เดียวกันแล้วมาแยกตัวออกไปจะ

ถูกมองเป็นผู้ทรยศต่อทบบัญญัติและเพื่อนฝูงที่เคยร่วมกิจกรรมเดียวกันมา นี่คือการแข็งของความเชื่อความยึดมั่นที่สืบทอดกันมาในดินแดนที่จรูญ หยูทอง เรียกว่า “ดินแดนแห่งชุมโจรหรือเขตวัฒนธรรมโจร” ซึ่งอาจจะเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเห็นว่าเป็น หัวเมืองบังคับยาก แต่เมื่อชุมโจรต่าง ๆ ถูกทางราชการปราบปรามหมดอำนาจและอิทธิพลไป ประกอบกับสภาพสังคมและการเมืองการปกครองได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ความเชื่อความยึดมั่นและทบบัญญัติต่างๆ เกี่ยวกับชุมโจร ก็ค่อยถูกหลอมละลายซึมซับเข้าสู่พฤติกรรมทางการเมืองจนกลายเป็นลักษณะหนึ่งของวัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนในจังหวัดพัทลุง ที่แสดงออกโดยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ที่เห็นชัดเจนคือ การจัด “กลุ่มเกลอ” หรือ “หัวเกลอ” ในการหาเสียง ซึ่งกลุ่มเกลอหรือหัวเกลอนี้ ประมวล มณีโรจน์ (2537) ได้เขียนไว้ในบทความเรื่อง โจรพัทลุงกรณีตำนานโจรแห่งตำบลคอนทราย ว่าเป็นเส้นสายจากโจรกลุ่มต่างๆ ที่มีความคิดหรืออุดมการณ์ตรงกัน ดังข้อเขียนตอนหนึ่งที่ว่า “...เรื่องราวของชุมชน ณ ตำบลคอนทรายที่เรากำลังอภิปรายกันอยู่นี้ ก็ปรากฏการณ์หนึ่งแห่งภาพลักษณ์นั้นเพราะหลังจากที่เส้นสายแห่ง “หัวเกลอ” ได้มาพบปะสอบถามข่าวคราวกันแล้ว พวกเขากลับเห็นพ้องต้องกันว่าอำนาจรัฐนั้นเป็นความ อยุติธรรม...” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของคุณนิรัตน์ ประทีป (2542) ในการเสวนาเรื่อง วัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนในจังหวัดพัทลุง ที่ว่า “...จัดกลุ่มเกลอไปแต่งงานศพ เดินตามโรงเลี้ยงโรงครัวแล้วนั่งในงาน...” และคำกล่าวของคุณเดิม เพชรรักษ์ (2542) ในรายการเดียวกันที่ว่า “...เครือญาติช่วยงานระบบไว้เกลอ..ถึงฤดูนับญาติ...” และคำกล่าวของคุณวงษ์รัตน์ เพชรตีป (2542) ในรายการเดียวกันที่ว่า “พรรคพวกมาก่อนพรรคการเมือง” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมหัวเกลอ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมโจร ได้หล่อหลอมซึมซับเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนในจังหวัดพัทลุง

นอกจากวัฒนธรรม “หัวเกลอ” หรือ “ไอ้เกลอ” แล้ว หากจะพิจารณาจากทั้งบทความเรื่อง โจรพัทลุง กรณีตำนานโจรแห่งตำบลคอนทรายฯ ของประมวล มณีโรจน์ และบทความเรื่อง ชุมโจรบ้านคอนทราย : รุ่ง คอนทราย และคำ หัวแพร ของล้อม เฟิงแก้ว แล้วจะเห็นว่ากลุ่มหัวเกลอหรือไอ้เกลอนี้จะกระจายอยู่ในพื้นที่อันกว้างขวางและเป็นการประสานสัมพันธ์กันของคนระดับล่างซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคม จึงมีพลังมากในการแสดงออกในทางใดก็ตาม โดยเฉพาะในทางการเมืองหรือการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ดังที่คุณบุญเอื้อ สุภาพรเหมินทร์ (2542) ได้กล่าวว่า คนระดับล่าง (ต่ำ) จะเลือกผู้แทนฯ ที่อยู่ในระดับกลางๆ หัวหน้าพรรคเป็นคนระดับกลางๆ จะเอาใครมาลงก็ได้ ส่วนคนระดับกลางถึงระดับสูงจะเลือกคนที่มีระดับ แต่คนในระดับนี้มีน้อย (ผู้สมัครที่ดูเป็นคนมีระดับ) จึงไม่ได้รับเลือก ประกอบกับคนพัทลุงที่ได้รับการศึกษาสูงๆ มักจะไม่ค่อยยกกลับมาทำงานที่บ้าน ไปอยู่ที่อื่นเสียมาก เวลาเลือกตั้งจึงไม่ค่อยมีตัวเลือก (सानิต เพชรภาพ, 2542) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของจังหวัดพัทลุงส่วนใหญ่จึงเป็นคนในระดับกลางและระดับค่อนข้างต่ำที่มีโวหารเป็นที่พอใจของประชาชน และแสดงความกล้าหาญ (ในการใช้โวหาร) ต่อสาธารณะ และลักษณะที่สำคัญประการต่อไปคือ ความเชื่อมั่นในความซื่อสัตย์สุจริตมีหลักการ ดังเช่นที่ยึดมั่นในบัญญัติเหล็กของชุมโจรบ้านคอนทรายและความซื่อสัตย์กตัญญูต่อเพื่อนร่วมสาบานดังเช่น คำ หัวแพร กตัญญูต่อรุ่ง คอนทราย ด้วยการตามล่าสายของตำรวจที่บอกข้อมูลความเคลื่อนไหวของรุ่ง คอนทราย จนรุ่ง คอนทรายพบจุดจบ ความยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริตและหลักการนี้ได้ปรากฏออกมาอย่างชัดเจนในพฤติกรรมทางการเมืองของชาวพัทลุงในปัจจุบันคือ ความเชื่อมั่นในตัวบุคคลที่ชื่อ ชวน หลีกภัย ถึงกับมีคำกล่าวของसानิต เพชรภาพ (2542) ว่า “ให้นายชวนนอนกับภรรยาสักคืนก็ยอม” ซึ่งหมายความว่าเชื่อมั่นว่านายชวนจะไม่ล่วงเกินภรรยาของตนแม้จะอยู่กันสองต่อสองตลอดคืนก็ตาม ดังเช่นบัญญัติเหล็กของชุมโจรที่ว่า ห้ามไม่ให้ทำร้ายหรือฆ่าผู้หญิงและเด็ก ห้ามเนรคุณ

Thaksin.J., Vol.3 (2) July - December 2000

บ้านเรือนที่เคยให้ที่พักพิงหลบแดดฝน นอกจากไม่เนรคุณแล้วยังต้องให้ความคุ้มครองบ้านนั้นด้วย ห้ามถือเอาทรัพย์สินที่ติดอยู่ที่ตัวเจ้าของทรัพย์สิน เอาได้ เฉพาะทรัพย์สินที่ถูกเก็บสะสมไว้เท่านั้น (ประมวล มณีโรจน์, 2537) ซึ่งสมาชิกชุมชนทุกคนปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดด้วยความเชื่อมั่นในตัวหัวหน้า

กล่าวโดยสรุปแล้ว วัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนในจังหวัดพัทลุงได้สร้างสมมาจากพฤติกรรมทางการเมืองตามระบบกินเมืองในประวัติศาสตร์อันยาวนาน โดยเฉพาะความพยายามของเมืองหลวงที่จะควบคุมดูแลหัวเมืองพัทลุงให้ใกล้ชิดด้วยวิธีการต่างๆ อันเนื่องมาจากความไม่ไว้วางใจที่เจ้าเมืองส่วนใหญ่มีเชื้อสายมุสลิม เจ้าเมืองพัทลุงที่ได้รับผลประโยชน์มหาศาลจากระบบกินเมืองก็ไม่พอใจที่เมืองหลวงจะเข้ามาควบคุมตน เพราะเกรงว่าตนจะสูญเสียผลประโยชน์ที่เคยได้รับ ต่อเนื่องมาเป็นเวลานานให้แก่เมืองหลวง จึงมีปฏิกิริยาต่อต้านทั้งในแบบเปิดเผยและไม่เปิดเผย ตามแต่โอกาสจะอำนวยเรื่องเกี่ยวกับผลประโยชน์นี้ในระยะแรกก็เป็นเรื่องของเจ้าเมืองและกรมการเมืองเป็นส่วนใหญ่ แต่ต่อมาหลังสัญญาบาริง พ.ศ. 2398 การค้าขายเปิดเสรีมากขึ้น ผลประโยชน์ก็กระจายออกไปสู่ผู้นำท้องถิ่นระดับรองๆ ลงไปจนถึงประชาชนธรรมดา ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลกลางก็จำเป็นต้องหารายได้เข้าท้องพระคลังเพราะรายจ่ายของรัฐมีมากขึ้น จึงต้องหามาตรการมาใช้ในการเก็บภาษีอากรต่างๆ ในส่วนภูมิภาคนำเข้าเป็นรายได้ของรัฐ การขึ้นมือของรัฐมาแสวงหาผลประโยชน์จากหัวเมืองต่างๆ จึงก่อให้เกิดความไม่พอใจจากหัวเมืองตั้งแต่เจ้าเมืองกรมการเมือง และกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ตลอดจนประชาชนทั่วไป ซึ่งนำไปสู่การแสดงออกซึ่งการต่อต้านอำนาจรัฐในรูปแบบต่างๆ ด้วยความคิดความเชื่อที่ว่าการที่มีอำนาจรัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้ตนต้องสูญเสียผลประโยชน์ต้องขาดความเป็นอิสระเสรี เพราะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่รัฐกำหนดขึ้นมากมายที่พวกตนไม่ได้มีส่วนร่วม แม้ไม่มีอำนาจรัฐมาเกี่ยวข้อง พวกตนก็สามารถอยู่ได้และอาจอยู่ได้ดีกว่าเสียอีก

ความคิดทำนองนี้คงไม่เกิดเฉพาะกับประชาชนในเขตจังหวัดพัทลุงเท่านั้น คงเกิดขึ้นทั่วไปในเขตหัวเมืองใกล้เคียง เช่น ตรัง นครศรีธรรมราช และสงขลาด้วย เพราะหัวเมืองต่างๆ เหล่านี้จะมีชุมชนกระจายอยู่ทั่วไป และเป็นหัวเมืองที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเห็นว่าเป็น “หัวเมืองบังคับยาก” และจากพฤติกรรม ดังกล่าวของประชาชนในหัวเมืองต่างๆ เหล่านี้ อาคม เดชทองคำ ได้นำมาตั้งเป็นพื้นฐานของแนวคิดและทฤษฎี “ขาดเชอฉันไม่รู้ลึก” ในงานวิจัยเรื่องหัวเขือกัวชาน (อาคม เดชทองคำ, 2543) ซึ่งอธิบายความหมายได้ว่า ถึงไม่มีรัฐบาลก็ไม่เห็นเป็นอะไร รัฐบาลไม่เห็นว่าจะเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของเขายังไร ชุมชนมีชื่อต่างๆ เช่น ชุมชนบ้านดอนทราย จึงประกาศให้ประชาชนปฏิเสธอำนาจรัฐอย่างเปิดเผย ซึ่งพฤติกรรมปฏิเสธอำนาจรัฐได้หลอมละลายกลายเป็นพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชนทั้งในจังหวัดพัทลุง และจังหวัดใกล้เคียงดังกล่าว ซึ่งเห็นได้จากการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนใหญ่ประชาชนในจังหวัดพัทลุงและจังหวัดใกล้เคียงจะเลือกสมาชิกที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาล (ซึ่งรัฐบาลส่วนใหญ่ในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2516 จะเป็นรัฐบาลที่ประกอบด้วยชนภาคกลาง ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของอำนาจรัฐ) โดยเฉพาะตั้งแต่การเลือกตั้งทั่วไปเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2512 เป็นต้นมา ประชาชนในจังหวัดพัทลุงจะเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ไม่สังกัดพรรค (พ.ศ. 2512) ที่มีแนวความคิดนาวิธิ (พ.ศ. 2518, พ.ศ. 2519) และที่เคยเป็นพรรคฝ่ายค้านมาเป็นเวลานาน (พ.ศ. 2522, พ.ศ. 2526) (ข้อมูลจำเพาะรายงานสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของชาวภาคใต้และพรรคการเมืองที่สังกัดจาก พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2526 **ทักษิณคดี** 5/2 มกราคม 2542 หน้า 13-23 ส่วนในระยะหลังแม้จะเลือกผู้แทนฯ ที่สังกัดพรรคการเมืองที่ได้ร่วมรัฐบาลหลายครั้ง (เช่น พรรคประชาธิปัตย์) ก็มีใช้ว่าพฤติกรรมทางการเมืองของชาวพัทลุงจะเปลี่ยนไป แต่เป็นการแสดงออกเด่นชัดในอีกวัฒนธรรมหนึ่ง คือ “วัฒนธรรมนายหัว” และ “วัฒนธรรมหัวเกลอ” เนื่องจากมีคนภาคใต้เป็นนายก-

รัฐมนตรี (พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, นายชวน หลีกภัย) (แม้จะไม่ได้เป็นรัฐบาลก็ไม่ใช่) ดังที่ปรากฏในผล
 และแฝงไว้ด้วยวัฒนธรรมท้องถิ่นนิยมกับเอกลักษณ์ของ การเลือกตั้งทั่วไปครั้งล่าสุด
 คนภาคใต้ คือ รักพวกพ้องและไม่ยอมลงหัวให้ใครง่าย ๆ

**รายชื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของจังหวัดพัทลุง
 ตั้งแต่การเลือกตั้ง 15 พฤศจิกายน 2476 - 6 มกราคม 2544**

การเลือกตั้ง	ชื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร	พรรค
15 พฤศจิกายน 2476	ร.ต.ถัด รัตนพันธ์	-
7 พฤศจิกายน 2480	นายถัด พรหมมานพ	-
12 พฤศจิกายน 2481	ร.ต.ถัด รัตนพันธ์	-
6 มกราคม 2489	นายสมบุญ ศิริธร	-
5 สิงหาคม 2489 (เลือกเพิ่ม)	ร.ต.ต.คลาด ขุทรานนท์	-
29 มกราคม 2491	นายถัด พรหมมานพ	-
26 กุมภาพันธ์ 2495	นายถัด พรหมมานพ	-
26 กุมภาพันธ์ 2500	นายเปลื้อง ക്ഷภักดี	ธรรมาธิปัตย์
15 ธันวาคม 2500	นายขาว อินดั่ง	ประชาธิปไตย
10 กุมภาพันธ์ 2512	นายอาทิตย์ สุภาไชยกิจ	-
26 มกราคม 2518	นายอ่ำ รongเงิน	อธิปัตย์
	นายเจริญ หนูสง	ประชาธิปไตย
4 เมษายน 2519	นายอ่ำ รongเงิน	ประชาธิปไตย
	นายโรน่าน อรุณรังษี	สังคมนิยม
22 เมษายน 2522	นายพร้อม บุญฤทธิ์	ประชาธิปไตย
	น.พ.สว่าง พรเรืองวงศ์	ประชาธิปไตย
	นายคล้าย จิตต์พิทักษ์	ประชาธิปไตย
18 เมษายน 2526	นายวีระ มุสิกพงศ์	ประชาธิปไตย
	นายโอกาส รongเงิน	ประชาธิปไตย
	นายพร้อม บุญฤทธิ์	ประชาธิปไตย
27 กรกฎาคม 2529	นายพร้อม บุญฤทธิ์	ประชาธิปไตย
ผู้ใช้สิทธิ 66.88%	นายวีระ มุสิกพงศ์	ประชาธิปไตย
	นายโอกาส รongเงิน	ประชาธิปไตย
24 กรกฎาคม 2531	นายโอกาส รongเงิน	ประชาธิปไตย
ผู้ใช้สิทธิ 65.76%	นายเจริญ ภัคดีวานิช	ชาติไทย
	นายसानันท์ สุพรรณชนะบุรี	ประชาชน

รายชื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของจังหวัดพัทลุง
ตั้งแต่การเลือกตั้ง 15 พฤศจิกายน 2476 - 6 มกราคม 2544 (ต่อ)

การเลือกตั้ง	ชื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร	พรรค
22 มีนาคม 2535 ผู้ใช้สิทธิ 69.36%	นายนิพิฏฐ์ อินทรสมบัติ	ประชาธิปัตย์
	นายสุพัฒน์ ธรรมเพชร	ประชาธิปัตย์
	นายสานันท์ สุพรรณชนะบุรี	ความหวังใหม่
13 กันยายน 2535 ผู้ใช้สิทธิ 71.95%	นายสุพัฒน์ ธรรมเพชร	ประชาธิปัตย์
	นายสมคิด นวลเปียน	ประชาธิปัตย์
	นายนิพิฏฐ์ อินทรสมบัติ	ประชาธิปัตย์
2 กรกฎาคม 2538 ผู้ใช้สิทธิ 77.14%	นายสุพัฒน์ ธรรมเพชร	ประชาธิปัตย์
	นายนิพิฏฐ์ อินทรสมบัติ	ประชาธิปัตย์
	นายสมคิด นวลเปียน	ประชาธิปัตย์
17 พฤศจิกายน 2539 ผู้ใช้สิทธิ 68.19%	นายนิพิฏฐ์ อินทรสมบัติ	ประชาธิปัตย์
	นายสมคิด นวลเปียน	ประชาธิปัตย์
	นายสุพัฒน์ ธรรมเพชร	ประชาธิปัตย์
6 มกราคม 2544	นายสุพัฒน์ ธรรมเพชร	ประชาธิปัตย์
	นายนิพิฏฐ์ อินทรสมบัติ	ประชาธิปัตย์
	นายนิริศ ขำนุรักษ์	ประชาธิปัตย์

ที่มา : ช่วง 2476-2526 จาก “วัฒนธรรมทางการเมืองของชาวใต้” วารสารทักษิณคดี 2542, หน้า 13-23. ช่วง 2529-2544 จาก รายงานการเลือกตั้งของจังหวัดพัทลุง

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 1-2. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2505.
จรูญ หยูทอง. “วัฒนธรรมทางการเมืองชาวใต้,” ว.ทักษิณคดี. 5(2) : 34-45 ; มกราคม 2542.
ชัยวุฒิ พิชะกุล. โบราณวิทยาเมืองพัทลุง. ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง, 2525.

ทวีศักดิ์ ถ้อมลิ้ม. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2515.
ประมวล มณีโรจน์. “โจรพัทลุง-กรณีตำนานโจรแห่งตำบลคอนทราย,” ว.ทักษิณคดี. 4(1) : 54-104 ; มิถุนายน - กันยายน 2537.

ล้อม เฟิงแก้ว. “พัทลุงในวรรณกรรม.” เอกสารสัมมนา
ทางวิชาการประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง.
หน้า 2, 2528.

สงบ ส่งเมือง. “ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัดสงขลา.”
หนังสืออ่านประกอบแบบเรียน เรื่อง จังหวัด
สงขลา. สงขลา : มงคลการพิมพ์, 2521.

_____. “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจพัทลุง พุทธศตวรรษที่
20-25,” เอกสารสัมมนาทางวิชาการเรื่อง
ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. หน้า 8-9,
2528.

สมคิด ทองสง. “พัฒนาการของชุมชนทะเลสาบสงขลา,”
ว.ทักษิณคดี 3(1) : 19-37, 2535-2536.

สมเจตนา มูนิโมไนย “วัฒนธรรมโจรที่ปรากฏในท้องถิ่น
ภาคใต้,” ว.ทักษิณคดี. 4(1) : 15-29 ;
มิถุนายน - กันยายน 2537.

สารรูป ฤทธิ์ชู. “สภาพการเมืองพัทลุง พ.ศ.2315-2439,”
เอกสารสัมมนาทางวิชาการเรื่องประวัติศาสตร์
และโบราณคดีพัทลุง. หน้า 2-14, 2528.

หลวงศรีวรรณ (พิณ จันทโรจวงศ์). ประชุมพงสาวดาร
เล่ม 12 : ภาคที่ 15 (พงสาวดารเมืองพัทลุง).
กรุงเทพฯ : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, 2507.

อาคม เดชทองคำ. หัวเขือกัวขัน. กรุงเทพฯ :
เกสต์ไทย, 2543.

บุคลากรกรม

นริรัตน์ ประทีป. อดีตเทศมนตรีเทศบาลเมืองพัทลุง
ในรายการเสวนาพฤติกรรมการเมืองของ
ประชาชนจังหวัดพัทลุง วันที่ 17 ธันวาคม
พ.ศ.2542 ณ อบจ.พัทลุง

บุญเอื้อ สุภาพรเหมินทร์. คนไทยตัวอย่าง ในรายการ
เสวนาพฤติกรรมการเมืองของประชาชนจังหวัด
พัทลุง วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ.2542 ณ
อบจ.พัทลุง

สานิต เพชรกาพ. กรรมการเลือกตั้งจังหวัดพัทลุง ใน
รายการเสวนาพฤติกรรมการเมืองของประชาชน
จังหวัดพัทลุง วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ.2542 ณ
อบจ.พัทลุง

วงษ์รัตน์ เพชรทับ. อดีต ส.จ.ปากพะยูน ในรายการ
เสวนาพฤติกรรมการเมืองของประชาชนจังหวัด
พัทลุง วันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ.2542 ณ
อบจ.พัทลุง